

**ВТІЛЕННЯ КОНФЕСІЙНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ХРИСТИЯНСЬКОГО ВІРОВЧЕННЯ
В ОБРАЗІ БОГОРОДИЦІ**

У статті поданий короткий огляд інтерпретацій образу Богородиці у їх зв'язку із особливостями віровчень православ'я та католицизму.

Ключові слова: православ'я, католицизм, Богородиця, Діва Марія, культ, благодать, есхатологічність.

A. S. ISAIKOVA

**ВОПЛОЩЕНИЕ КОНФЕССИОНАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ХРИСТИАНСКОГО
ВЕРОУЧЕНИЯ В ОБРАЗЕ БОГОРОДИЦЫ**

В статье представлен краткий обзор интерпретаций образа Богородицы в их связи с особенностями вероучений православия и католичества.

Ключевые слова: православие, католичество, Богородица, Дева Мария, культ, благодать, эсхатологичность.

A. S. ISAIKOVA

**THE EMBODIMENT OF THE CREED FEATURES OF THE CHRISTIAN DOGMA
IN THE IMAGE OF MOTHER OF GOD**

The short review of interpretations of Madonna's image in their connection with the features of dogmas of orthodoxy and Catholicism is given in the article.

Key words: orthodoxy, catholicism, our Lady, Virgin Mary, cult, plenty, eschatology.

Богословські диспути, які стосуються відмінностей у віровченнях православ'я та католицизму, таких, як *filioque*, зазвичай здаються непосвяченому занадто абстрактними та відірваними від життя. Проте саме вони є витокami тих різноманітних традицій, уявлень, звичаїв, які відрізняють одну конфесію від іншої. Навіть ставлення до тих чи інших релігійних об'єктів є показовим. Особливо виразними є фігури значних персонажів віровчення, які, подібно до того, як мистецтво є Біблією для неписьменних, можуть втілювати в собі мало не всі теологічні доктрини тієї чи іншої конфесії. Однією з таких важливих фігур у християнстві є Богоматір. Ставлення до неї, інтерпретація її образу в православ'ї та католицизмі відмінні і яскраво ілюструють особливості цих віровчень.

Досліджень, присвячених Богоматері та її зображенням, існує чимало. Загалом їх можна поділити на дві категорії: релігіознавчі та мистецтвознавчі. Перші концентруються на богословській інтерпретації образу, другі – переважно на формальному аналізі зображень, дослідженні іконографії. Слід зазначити, що порівняльному аналізу образів Богородиці у православ'ї та католицизмі не було приділено гідної уваги. Переважна більшість авторів обмежується дослідженнями в рамках лише однієї конфесії, а тому найчастіше не приділяє уваги виділенню тих специфічних особливостей, що характеризують образ саме як такий, що належить до цілком конкретного релігійного та культурного середовища. Ці праці зазвичай є доволі ґрунтовними і корисними для того, хто намагатиметься провести порівняльний аналіз богородичних образів обох конфесій. Зокрема, праці Геррарда [5] та Пола [7] детально висвітлюють особливості культу Богородиці в католицькій традиції. Оскільки, на відміну від католицизму, православ'я не має окремого богословського вчення про Діву Марію, для пошуків відповідної інформації про культ Пречистої у східному християнстві слід звертатися до

загальних богословських праць або досліджень із порівняльного богослов'я. Такими джерелами для нашої статті стали праці В. Лосського [3] та І. Белейканича [1]. Чималу користь становить також звернення до періоду становлення християнської церкви, часу, коли конфесійні відмінності лише починали формуватися. Незамінною працею в цьому випадку є ґрунтовне дослідження О. Етінгоф, що хоча й присвячене огляду візантійської іконографії Богородиці у XII–XIII ст., але дає чимало цінних відомостей стосовно богослов'я, літургійної та культурної практики більш давніх часів.

Ми не ставимо перед собою завдання проведення повного порівняльного аналізу двох розбіжних богословських систем. Наша мета – показати, як один персонаж – Діва Марія, Мати Божа – може бути втіленням усього богословського вчення. Це також дозволить виявити як спільні, так і відмінні риси не лише у програмах двох християнських конфесій, що актуально в час пошуків шляхів можливого об'єднання усіх християн в єдину Церкву, але й дасть можливість глибше зрозуміти витоки особливостей мистецтва православ'я та католицизму, так мало сьогодні досліджені.

Спробуємо назвати головні особливості образу Богоматері в католицизмі та православ'ї і обґрунтувати їх з точки зору цих віровчень. З першою відмінністю в інтерпретаціях образу Діви Марії стикаємось уже на самому початку знайомства з її життєписом. Так, у католицькій церкві здавна існувало вчення про непорочне зачаття Марії святою Анною, яке згодом набуло статусу догмату. Православ'я ж категорично не погоджується з цим положенням, оскільки це суперечить усій його теологічній системі. Вчення про непорочне зачаття, тобто про те, що Діва Марія була позбавлена не лише особистого, але й первородного гріха, виокремлює її із загальної маси людства, підкреслюючи її богообранність, однак означає також визначеність наперед її долі та вчинків. Хоча католицька церква підкреслює важливість добровільної згоди Діви Марії прийняти Божу волю в момент Благовіщення, фактично ця згода виступає формальністю, адже Пречиста була ще до народження призначена стати Матір'ю Божого Сина і чудом свого непорочного зачаття була підготовлена і немов приречена на це. Позбавлена первородного гріха та благодаттю Божою захищена від гріха особистого, вона стала покірною Божою служницею не через свідомий вибір такого служіння, а природним шляхом, адже ця покірність і святість вже складала її єство. Усе це є також виявом існуючого в католицизмі уявлення про благодать, яка розглядається католицькою теологією як особливий дар Господа, певний Його прояв та спасіння як перш за все справу Господа.

У той самий час православна церква наголошує на тому, що Діва Марія вшановується нею як Пресвята, Пречиста та Пренепорочна, не через її чудесне позбавлення від первородного гріха, а через відсутність особистого гріха [1, с. 53]. Саме свідомо та вільна відмова від гріха і вибір праведного життя є заслугою, її особистою заслугою, за яку Господь обрав її Матір'ю Свого Сина. І саме свідомо та вільна згода Марії – прояв найвищої віри та найвищого смирення, – зробили можливим втілення в ній Слова Божого. Цей акт добровільної покорі є вираженням православного вчення про спасіння як співпрацю людини та Господа, прояв взаємної любові, де Бог закликає, а людина відповідає згодою. Там, де є любов, виключена будь-яка можливість примусу, яким є визначеність наперед [1, с. 50]. Спасіння, якого людина може досягти, згідно з православним вченням, не є просто даром Божим («Бог створив людину своєю волею, але Він не може врятувати її без сприяння людської волі» [3]), воно передбачає розвиток людини, її прагнення наблизитись до Бога, а тому – безперервне самовдосконалення, адже ніхто не знає, наскільки досконалим є Бог [1, с. 69]. Спасіння – це, зрештою, теозис – обоження людини, єднання її з Богом, що і є благодаттю [3]. Своєю добровільною і благочестивою згодою Діва Марія відповіла на заклик Господа за все людство, зробивши можливим його спасіння [1, с. 50]. Отже, догмат про непорочне зачаття Діви Марії відкидається православною церквою, оскільки вона заперечує вчення про визначеність наперед у будь-якій сфері, тому що розглядає людину як створену Богом вільну істоту, свободу якої Бог поважав у ході всієї історії людства. Свідоцтвом цього є і той факт, що Бог, хоча і знаючи наперед відповідь Марії, оскільки Бог всезнаючий, все ж таки побажав отримати спершу її вільну згоду на втілення Сина Божого [1, с. 49] і побажав лишити їй право вибору свого життєвого шляху – благочестивого чи грішного. До того ж, цей католицький догмат виокремлює Марію з усього

людства, ставить її над ним, що, з точки зору православ'я, суперечить як сотеріології та антропології, так і уявленню про святість, якої, згідно з православним вченням, може досягти будь-яка людина. Для досягнення святості, яку Зиновій Отенський ототожнює з вселенням в людину Бога, тобто теозисом, не обов'язково відмовлятися від світу, сім'ї, а достатньо лише вести праведне життя, молитися і, головне, любити Бога [2]. Діва Марія, таким чином, у своїй праведності стає для віруючих ідеальним зразком, до якого можливо щільно наблизитись шляхом духовного самовдосконалення та любові до Бога. Для порівняння пригадаємо, що католицька концепція святості включає в себе передусім поняття діяльності, і насамперед реальної, земної, так би мовити, матеріалістичної діяльності, хоча, звісно, не виключає необхідності і духовної праці. Більшість католицьких святих – люди, що зреклися світу – ченці, аскети, містики, часто з дитинства, або ще до народження Богом обрані серед інших та призначені для свого шляху. Звісно, зустрічаються приклади людей, що змогли досягти святості, не залишаючи світ, однак вони становлять радше поодинокі винятки із загального правила і найчастіше були канонізовані стараннями впливових родичів. Слід звернути увагу також на те, що важливою характеристикою католицьких святих є здатність творити дива (на противагу православному визначенню святого як людини, осяяної божественною мудрістю), що, власне, є одним з виявів уявлення католицької церкви про вказаний їй шлях як про шлях активної діяльності. Повертаючись до нашої теми, можна пригадати, що схильність надавати перевагу діяльності над спогляданням виявляється і в тому, як наполегливо підкреслюється в Священному Переказі (наприклад, Євангеліє від Псевдо-Матфея) старанність Діви Марії в усілякій роботі, благочестивих справах та вивченні Закону Божого.

Всі перераховані особливості католицького віровчення роблять культ Діви Марії самостійним і майже рівним культу її Сина. У той же час названі положення православного вчення перетворюють культ Богоматері на христологічний за суттю. Пречиста Діва вшановується за свою святість і благочестивість, однак найголовніше – за те, що стала Матір'ю Божого Сина. Численні порівняння Діви Марії з космосом, скинією та її святинями, храмом, жертвником, розквітлим жезлом тощо не лише підкреслюють невід'ємність культу Марії від культу її Сина, але й вказують на підпорядкованість першого останньому. Найпоказовішим прикладом є уривок з книги Приповістей Соломонових, що здавна зачитувався на усі головні богородичні свята і прямо інтерпретувався як втілення Христа та Євхаристія: «Мудрість свій дім збудувала, сім стовпів своїх витесала. Зарізала те, що було на заріз, змішала вино своє, і трапезу свою приготувала» (Прип. 9:1–2) [4, с. 20].

Звідси зрозуміло, що православне богослов'я, визначаючи роль Діви Марії у справі спасіння людства, робить наголос на її участі у втіленні Сина Божого, що привело до культу її материнства, особливо акцентованому у руському православ'ї. Тому більшість ікон Богоматері представляють її разом із Сином. У той же час католицизм називає Діву Посередницею, приділяючи цій її ролі не меншого значення, ніж її участі у втіленні. При цьому, якщо функція заступництва за віруючих у православ'ї базується переважно на ідеї синівсько-материнських стосунків, то католицька традиція немов юридично закріплює це право Діви на втручання у Божий Суд, стверджуючи, що Марія була короною своім Сином після вознесіння і стала Царицею Небесною. Власне, вшанування Богоматері як Цариці Небесної – давня традиція і властива як східному, так і західному християнству. Проте православ'я царственість Діви Марії нерозривно пов'язує з її Божественним Материнством і надає образу Марії-Цариці містичного і сотеріологічного забарвлення, а її титул Цариці є титулом глибокої шани, а не знаком належності до певної ланки соціальної ієрархії, як це простежується в західному християнстві, де Діва Марія носить імена «Цариці людського роду», «Цариці всіх тих, хто живе на землі», «Пані та Володарки», «Цариці всіх створінь, Цариці всього світу, Правительки всього», «Цариці християн» і «Цариці Небес та землі», «могутньої Цариці», яка «правитиме з Христом вічно» [6]. Як бачимо, в католицизмі царський титул, який урочисто Христос дарував Своїй Матері, коронувавши її, набуває дещо соціально-юридичного забарвлення, що підкреслюється піснями на її честь, у яких ми зустрічаємо звертання до неї як до господині у чисто феодалному сенсі: «Ми повинні служити їй вірно, адже вона може захистити нас від падіння», «Таку Пані всі будуть любити, адже вона здатна захистити від будь-якого зла і вона може

пробачити будь-якого грішника», «Ця Пані, яку я визнаю своєю Володаркою і чийм трубадуром я з радістю буду, якщо я зможу у будь-який спосіб заволодити її любов'ю, я з радістю відмовлюсь від усіх інших моїх коханих» (кантига на честь Святої Марії № 10 зі збірки Альфонса X). У православ'ї ж (що виразно демонструє «Ходіння Богородиці по муках») при усій шанобливості та покірності, яку виявляють до Діви Марії навіть сили небесні, її влада базується лише на її Божественному Материнстві і, відповідно, обмежена так, як у земних царствах обмежена влада цариці-матері. Вона не має привілею за своєю волею карати або милувати, як це простежується в католицькій традиції (наприклад, у «Чудесах Богоматері» Готьє де Куенсі), і може лише закликати до милосердя свого Сина. Звідси поширеність зображень Коронування Богородиці в католицизмі і повна відсутність такого сюжету у православ'ї, де натомість зустрічаємо підкреслено ніжні стосунки Діви Марії із Сином, Якому вона передає молитви віруючих, сподіваючись на Його синівську прихильність до неї. Та й, власне, відносно самих віруючих Діва Марія у православ'ї постає як лагідна мати (що також бачимо в «Ходінні Богородиці по муках»), яка, наче дітей, жаліє їх своїм материнським серцем, а зовсім не як милосердна господиня вибачає своїх слуг.

Роль Діви Марії у справі спасіння, як вона визначена в кожній з богословських систем, які ми розглядаємо, відповідає тому, як кожна з них визначає Страшний Суд і долю людства. Есхатологічність, властива християнству загалом, знаходить різні вияви у вченнях різних конфесій. Так, для православ'я очікування Кінця Світу означає очікування часу спасіння і повернення до Бога. Тому в образі Богоматері підкреслюється її участь у втіленні Спасителя, більшість її ікон мають страсну та евхаристичну символіку [4, с. 20, 45–56, 75–80], а саму Марію зіставляли з драбиною Іакова – це вона сполучає землю з Небесами. Натомість есхатологічність католицизму – це очікування Страшного Суду Божого, який відбудуватиметься за всіма юридичними правилами, і тому таку важливу роль відіграють святі, і серед них найсвятіша Діва Марія – Заступниця, Посередниця. Недарма так багато зображень Мадонни Милосердної, яка захищає звернених до неї віруючих своїм плащем, зустрічається в католицькому церковному мистецтві.

Іншим католицьким титулом Діви Марії є «Співпокутниця» (і хоча офіційно цей термін став вживатися не раніше XVI ст. [7, с. 122], очевидно, що ця концепція існувала набагато раніше). Цим підкреслюється зв'язок Марії із Сином та її роль у справі спасіння. Це також пов'язано із католицькою інтерпретацією каяття і таїнства сповіді та уявленням про шлях досягнення спасіння. З XIII століття до нас дійшов католицький гімн «Stabat Mater», який змальовує страждання Богоматері біля Розп'яття і повний закликів до неї допомогти віруючому якнайглибше проникнутися болем Спасителя, стати причетним до Його смерті і тим врятуватися. Детальне змалювання переживань і болю Діви Марії та Христа – вияв властивого західному християнству (і західнохристиянському мистецтву зокрема) прагнення до олюднення Бога. Звідси повсякчасне тяжіння католицького мистецтва до натуралістичного зображення страждань Спасителя на хресті і горя Богородиці і, відповідно, поширення творів на сюжети «Оплакування», «Покладання до труни», «Богоматір у скорботі», «Сім скорбот Богоматері» тощо, де в образах Діви Марії акцентуються її болісні душевні переживання, що виявляються в потоках сліз, заломлених руках, експресивних жестах, фізичній слабкості. Сповнені невимовних страждань образи не могли лишати байдужими віруючих, що їх споглядали, і співпереживання Богородиці дозволяло наблизитись до неї і до Бога. До тієї ж мети – зближення Бога і людини – у православ'ї веде зовсім інший шлях – шлях самовдосконалення, очищення та преображення власної душі, чим і є каяття і теозис. Тому православна традиція загалом відмовляється від реалістичного і натуралістичного зображення своїх святих, а зображення Божої Матері насичені різноманітними містичними сенсами.

Таким чином, очевидні відмінності в інтерпретаціях образу Діви Марії в західному та східному християнстві породжені передусім специфікою богословських учень. Ми свідомо залишили поза увагою цього дослідження риси, зумовлені соціально-історичними ситуаціями тих регіонів, де розповсюджене те чи інше віросповідання, однак хочемо звернути увагу на існуючий тісний взаємозв'язок останніх із конфесійними особливостями та необхідність їх вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белейканич И. Католический катехизис с точки зрения православного богословия / Протоиерей Имрих Белейканич. – К. : Пролог, 2008. – 119 с.
2. Дмитриев М. В. Человек православный и Homo catholicus [Электронный ресурс] // Режим доступа : <http://if.russ.ru/issue/9/Homo.html>.
3. Лосский В. Очерк мистического богословия Восточной Церкви [Электронный ресурс] // Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/ortodox/lossk/mist.php.
4. Этингоф О. Е. Образ Богоматери: очерки византийской иконографии XI–XIII вв. / О. Е. Этингоф. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 312 с.
5. Gerrard. Th.J. The Cult of Mary / Thomas J. Gerrard. – London : R.& T. Washbourne LTD. PATERNOSTER ROW, 1913. – XII + 71 p.
6. Pius XII. Encyclical «Ad Caeli Reginam» // http://www.vatican.va/holy_father/pius_xii/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_11101954_ad-caeli-reginam_en.html
7. Pohle J. Mariology. A Dogmatic Treatise On The Blessed Virgin Mary, Mother Of God / Joseph Pohle. – St. Louis : B. Herder, 1914. – 185 p.

УДК 264-931; 23 (477); «19»

Л. М. БІЛОУС

ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА РОГАТИНЩИНІ В ПЕРІОД «ПЕРЕБУДОВИ» (1985–1991): КУЛЬТУРНО-РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ

У статті аналізуються процеси відродження Української греко-католицької церкви на території Рогатинського району Івано-Франківської області у період «перебудови» (1985–1991) у контексті національного і духовного відродження України.

Ключові слова: УГКЦ, релігійні громади, храми, культові споруди, відродження.

Л. М. БІЛОУС

ВОЗРОЖДЕНИЕ УКРАИНСКОЙ ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ НА РОГАТИНЩИНЕ В ПЕРИОД «ПЕРЕСТРОЙКИ» (1985–1991): КУЛЬТУРНО-РЕЛИГИОЗНЫЙ АСПЕКТ

В статье анализируются процессы возрождения Украинской греко-католической церкви на территории Рогатинского района Ивано-Франковской области в период «перестройки» (1985–1991) в контексте национального и духовного возрождения Украины.

Ключевые слова: УГКЦ, религиозные общины, храмы, культовые сооружения, возрождение.

L. M. BILOUS

REVIVAL OF THE UKRAINIAN GREEK CATHOLIC CHURCH IN THE ROHATYN REGION DURING «PERESTROIKA» (1985–1991): CULTURAL AND RELIGIOUS ASPECTS

The article deals with the process of reviving the Ukrainian greek-catholic church on the territory of the Rohatyn Raion of Ivano-Frankivsk Oblast during «Perestroika» (1985–1991) in the context of the national and spiritual renewal of Ukraine.

Key words: UGCC, religious communities, temples, religious buildings, regeneration.